

AZ AUTENTIKUSSÁG PARADOXONA. A FOLKLÓR MEGJELENÉSE A POSZTKOMMUNISTA SZLOVÁKIÁBAN

Kovács Nóra PhD, tudományos munkatárs,
Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont

Különleges táncantropológiai olvasmány a Csehországban élő fiatal amerikai kutató, az alapvetően filozófiai képzettségű Joseph Grim Feinberg angolul megjelent könyve az autentikus folklór mozgalmáról Szlovákiában. Mindig inspiráló térségünk, a kelet-közép-európai régió társadalmi és kulturális jelenségeire egy kívülálló szakmai nézőpontjából rápillantani; áll ez a zene és a tánc világára is. A kötet címét talán ekként fordíthatnánk magyarra: „Az autentikusság paradoxona. A folklór megjelenése a posztkommunista Szlovákiában”. A cím már első hallásra két olyan alapvető témát sejtet, amely a néptánc világában jártas magyar olvasóközönség számára érdekes és fontos lehet. Az egyik a néptáncsal kapcsolatos gyakorlatok hitelessége, a másik a néptánc politikuma, amely a magyar szakirodalomban talán még ritkábban, ám a táncantropológia nemzetközi világában, kivált az utóbbi években, gyakran tárgyalt kérdéskör.

Lássuk először, hogy a szerző miként közelítette meg a szlovákiai autentikus folklór mozgalmának szerteágazó jelenségkörét. Könyve lényegében nyolc szövegrészből épül fel. Már a fejezetek jelölése strukturálja a művet. Míg az első kettő fejezet (előszó, bevezetés) és az utolsó kettő (coda, nem tudományos zárszó) csak címet kapott, a közbülső négyet a cím mellett 1-től 4-ig számmal is ellátta a szerző.

A kézirat lezárásánál évekkal később, közvetlenül a 2018-as kiadás előtt megfogalmazott előszó (preface) a kutatás óta eltelt időszak szlovákiai társadalmi és politikai változásainak fényében egyfajta olvasási segédletet kínál a teljes szöveg, benne a szlovákiai mozgalom a szerző megítélése szerint változó politikai tartalmainak értelmezéséhez.

A bevezetés (Introduction: The dialectics of authenticity) bemutatja a kutatás témáját, létrejöttének körülményeit, valamint alapvetően filozófiai, esztétikai és folklorisztikai referenciák segítségével válaszolja fel azt a fogalmi keretet, amelyet az egész kötetten végig húzódó elemzésében felhasznál a szerző. Központi problémája az autentikusság illékony volta, megragadásának nehézsége, és az az ellentmondás, hogy megítélése szerint minél inkább törekszik valaki az autentikusság elérésére, az annál kevésbé sikerülhet. Jelzi, hogy az ellentmondás feloldását az előadás (performance) fogalmától a vele részben átfedő részvétel (participation) megvalósítása felé tartó hangsúlyeltolódásban látja. A bevezetés válaszolja fel az autentikus folklór szlovákiai mozgalmának magyar vonatkozásban is érdekes létrejöttét. Valószínűleg sokak számára ismert, hogy a 2000-es évek elején egy felvidéki magyar táncpedagógus,

Varga Ervin a Szlovákiában már működő magyar táncházak mintájára segített szlovák környezetben is meghonosítani a táncházat. A szerző szerint az ennek nyomán kibontakozó szlovákiai mozgalom a kommunista időszak szovjet hatásra formálódó, ideológiailag terhelt, stilizált színpadi néptánc előadásaival szemben határozta meg magát, és az autentikus folklórt kívánta visszaadni az embereknek. Hogy a II. világháború utáni évtizedekben a részben szovjet mintára színpadra vitt, átpolitizált folklórról miként érdemes gondolkodnunk, abban irányadó lehet Diószegi László áttekintése a párhuzamként felfogható magyar helyzetről (Diószegi, 2014).

Joseph Grim Feinberg 2010 és 2012 között másfél évet töltött terepmunkával Szlovákiában. Empirikus adatainak zöme a négy számozott fejezetben tárul az olvasó elé, melyek a szlovák autentikus folklór mozgalmának – az angolszász társadalomtudományossági értelmében használt – klasszikus etnográfiaját, részletgazdag, elemző bemutatását nyújtják az olvasónak. Egyben a kutatás egyfajta kronológiáját is adja, ahogy a szerző e négy fejezeten keresztül az idő előrehaladtával egyre beljebb merészkedik a számára ismeretlen és kihívásokkal teli, ám táncélményeket előre vetítő világba. E négyből az első fejezet a táncház intézményét ismerteti egy kívülálló külföldi érdeklődő, a tánc világában járatlan amerikai kutató szemszögéből. A második fejezet azt az izzasztó időszakot mutatja be és elemzi, mely során a kutató egy kassai szlovák amatőr néptáncegyüttes, a Hornád¹ tagjává és táncosa, valamint az együttesen belüli bensőséges baráti kapcsolatok részesévé vált. A következő fejezet a Hornád együttes szorosabb közösségéből a nyári néptáncfesztiválok előadói világába kalauzol el. Egy nagyon izgalmas – bár a magyar néptáncosok számára minden bizonnyal a legkevésbé sem ismeretlen – folyamatot tár fel és elemez Feinberg a következő, negyedik fejezetben, ahol azt követi nyomon, miként, milyen szabályrendszer felállításával és következetes érvényesítésével válik az autentikus folklórgyűjtés dokumentációja alapanyaggá egy táncegyüttes munkájában. A két záró fejezetben a szöveg újra elemelkedik az empiriától. Az elsőben (coda) a szerző már az empirikus adatok elemzését követően visszatér munkája főbb állításaihoz és az autentikusság komplex problémaköréhez, kiemelve a mozgalom autentikussághoz való viszonyának társadalmi jelentőségét. A kötetben bemutatott esettanulmánytól egy kicsit eltávolodva a bevallottan nem tudományos utószó új megközelítésben a kortárs amerikai irodalom és a rockzene referenciáinak segítségével tér vissza az autentikusság problémájának értelmezéséhez a modern ember életében.

Tanulásokkal szolgálhat még elidőznünk a kötet megítélésém szerint legfontosabb és számomra legértékesebb, közbülső négy terepmunka-alapú fejezeténél. A kutatás módszertana inkább klasszikus, mint újító jellegű volt, a témaválasztás kapcsán azonban fontos kiemelni egy mozzanatot. Kétségtelen, hogy az összefoglaló történeti irányultságú munkák mellett már számos mélyebb problémafelvetéssel és egyes jelenségek néprajzi-antropológiai elemzésével is találkozunk a magyar nyelvű szakirodalomban (lásd pl. Bíró – Gagyai, 1987; Fábri – Füleki, 2006; Simon, 2015). Ugyanakkor a társadalmi jelenség volumenéhez, valamint ahhoz képest, hogy milyen sok résztvevő életét mennyire intenzíven járja át a részvétel egy-egy amatőr néptáncegyüttesben, helye van az erre az intézményrendszerre irányuló további táncantropológiai kutatásoknak és összehasonlító vizsgálódásnak egész térségünkben.

.....
¹ Folyónév, magyar alakja Hernád. Az együttes honlapja elérhető: <https://www.fshornad.com/en/>.

Ebben Feinberg vizsgálata mindenképpen irányadó, annak ellenére, hogy munkájában voltaképpen nem jelenik meg a szlovák autentikus folklór mozgalmának társadalmi kontextusa, beágyazottsága. Talán magyarázhatja ezt, hogy eredendően – és a hivatkozott bőszeges irodalomjegyzék tanúsága szerint is – inkább a kevésbé empirikus alapú filozófia tudományterülete felől közelített kutatása tárgyához. Saját életkora kapcsán például említést tesz arról, jellemzően hány éves korában csatlakozott a Hornádkhoz az együttes tagjainak többsége. Feinberg maga 32 évesen, míg a többség esetében jellemzően a 15-20 éves kori belépés volt általános. Feltételezem, hogy egy másfél éves terepmunka eredményeképpen birtokában volt azoknak az adatoknak, amelyekkel leírhatók lettek volna az együttes tagjai, (ugyanakkor az amerikai szerző monográfiája azon, az utóbbi időben az antropológiában egyre ritkább munkák közé tartozik, amelyben a megszólaltatott adatközlők nem anonimizáltak szerepelnek). Az amatőr együttes belső életét bemutató 2-es számú fejezetben a tánc mindennapi életre gyakorolt hatását firtatva Feinberg kifejti, hogy a tagok milyen sok időt töltenek az együtteshez kapcsolódó tevékenységekkel. Itt és a továbbiakban más összefüggésben még több alkalommal idézi egy szlovák etnológus, Maroš Červenák három szemi-professzionális együttesre irányuló kutatásának részleteit. Červenák például konkrétan megmérte, hogy 2003-ban a próbaidőszak és a fellépési szezon hónapjaiban a táncosok havi 66 órát töltöttek próbával vagy próbára való felkészüléssel, további 32 órát fellépéssel, emellett 16 órát az együttesük által szervezett társasági programokkal, és további húsz órát informálisan töltöttek együtt más együttesek tagjaival (Feinberg, 2018, p. 108).

Különösen plasztikus a 3-as számú fejezetben a kutató leírása a Hornád együttes részvételéről a folklórfesztiválokon, valamint arról, hogy a fesztiválokra jellemző liminalitás és a karneváli hangulat miként erősíti meg az összetartozás tudatát és egyben a tánchoz való kötődést az együttesek tagjaiban és a fesztiválok látogatóiban.

Az utolsó empirikus fejezet izgalmas elemző és tanulási folyamatba enged betekintést. A Hornád együttes vezetője és táncosai a néptáncot megőrző archív felvételek elemzésével, a tánc és a zene motívumokra bontásával, a motívumok összekapcsolásának elveivel és gyakorlatával táncukon keresztül nem csupán reprodukálják az eredeti felvételt, hanem az autentikusság kulcsmozzanatát jelentő improvizációra való képességet is elsajátítják. Ez a módszer nem új találmány, és a magyar néptánc kutatásában vagy művelésében kicsit is jártas olvasók számára minden bizonnyal nagyon is ismerős elsősorban Martin György, Pesovár Ernő, és általában a nyomukban járó, kiemelkedő magyar táncfolklorisztika képviselőinek a magyar gyakorlatot alapjaiban meghatározó munkáiból (lásd pl. Martin, 1999). Feinberg egy jegyzetben utal a szerzőpáros közel hatvan éve angol nyelven is megjelent tanulmányára (Martin & Pesovár, 1960), valamint egy adott ponton a fejezet közepén megemlíti, hogy az együttes egy magyarul is tudó szlovák közreműködője segített adaptálni az együttes munkájához a magyar folklorisztika eredményeit és módszereit. Meglátásom szerint azonban a szlovák jelenség megértését szolgálta volna regionális beágyazottságának, kapcsolatainak részletesebb feltárása. Feinberg említést tesz arról, hogy a tárgyalt táncmozgalmat már formálódása kezdetén, 2000-es évek elején is az jellemezte, hogy kisebb régiók, települések, településrészek táncait, és nem nagyobb tájegységek formáit sajátították el. Tekintve, hogy ez az elmozdulás a magyar

táncházakban, együtteseknél már korábban bekövetkezett és az 1990-es évekre normává is vált, valószínűsíthető, hogy a magyar táncház intézményét annak aktuális állapotában adaptálták a szlovák viszonyokra már a kezdetekkor.

Végül térjünk vissza az előszóban felvetett problémakörhöz a szlovák autentikus folklór mozgalomának politikumával kapcsolatban. Feinberg álláspontja szerint e társadalmi mozgalomnak meghatározó célja volt, hogy a korábbi évtizedek átpolitizált színpadi folklórával szemben határozza meg magát, és az autentikus folklórt, mint örömforrást kínálja fel a mai kor embere számára. Kutatása időszakára vonatkozóan a mozgalmat saját empirikus adatainak fényében apolitikusnak látta, egy olyan társas közegnek, amelynek fő vonzerejét a tevékenység iránti szeretet, a részvétel, a tánc öröme fejtette ki. Ezen értelmezés párhuzamaként ide állíthatjuk például az amerikai szerb etnomuzikológus, Mirjana Lausevic remek monográfiáját az USA-ban létrejött balkáni táncházmozgalomról (Lausevic, 2007). A 2018-ban megfogalmazott előszavában ugyanakkor a szerző utal arra, hogy a kutatása óta eltelt időszak belpolitikai változásai Szlovákiában olyan hatással voltak az autentikus folklór mozgalomának közegére, amelyek szükségszerűen a társadalmi jelenség újra értelmezéséhez kell, hogy vezessenek.

Ezek mellett a mozgalom politikumával kapcsolatban felmerül egy másik olyan kérdés, körülmény, amelyet nem kezel a szerző. Úgy ír a szlovák autentikus folklórmozgalomról, mintha az nem multietnikus térben, egy hasonló rendszert adaptálva, azzal bizonyos értelemben vetélkedve vagy együttműködve bontakozott volna ki, ellenére annak, hogy Feinberg leírja, hogy a magyar minta átvételével indult. Csúppán a fesztiválok kapcsán tesz említést más etnikai csoporthoz kötődő együttesekről, ám a szöveg egészében nem reflektál a tánc csoportok párhuzamos jelenlétére. Különösnek tartom ezt, mert a szerzőnek egy esetben egyértelműen volt figyelme a néptánc internetikus helyzeteinek finomságaira, szlovák-ruszin-ukrán viszonylatban, egy észak-kelet-szlovákiai fesztiválesemény leírásánál (Feinberg, 2018, p. 139). Összegzésként fontos hangsúlyozni, hogy az etnikai csoportidentitáshoz szorosan kötődő autentikus néptánc politikumát a multietnikus közegben nem lehet csúppán a kommunista-posztkommunista ellentétpár mentén értelmezni.

Joseph Grim Feinberg könyve egy térségünk szempontjából fontos jelenséget mutatott be az idegen terepre rápillantó kutató speciális nézőpontján keresztül, a friss tekintet sok előnyével, és mint fentebb jeleztem, talán a kívülállóság néhány korlátjával. Munkája felhívja a figyelmet arra, hogy érdemes ezeket a társadalmi intézményeket és a hozzájuk kapcsolódó gyakorlatokat további táncantropológiai kutatások tárgyává tennünk, így közelítve egymáshoz a tánc tudomány és a társadalomtudományok világait.

Joseph Grim Feinberg (2018). *The paradox of authenticity. Folklore performance in post-communist Slovakia*. University of Wisconsin Press, Madison.

Irodalomjegyzék

Bíró, Z., & Gagyí, J. (1987). „Mi főleg csináltuk, mások magyarították”. Montázs a táncházjelenségről. In Z. Bíró, J. Gagyí, & J. Péntek (Eds.), *Néphagyományok új környezetben: Tanulmányok a folklórizmus köréből* (pp. 162–183). Kriterion.

- Diószegi, L. (2014). A magyar néptánc történelmi pillanatai. A Gyöngyösbokrétától a Táncházig. *Magyar Művészet*, 2(3–4), 50–62.
- Fábri, I., & Füleki, K. (2006). A táncházak közönsége: szociológiai jellemzők, értékek, életmód. In I. Sándor (Ed.), *A betonon is kinő a fű. Tanulmányok a táncházmozgalomról*. Hagyományok Háza.
- Feinberg, J. G. (2018). *The paradox of authenticity. Folklore performance in post-communist Slovakia*. University of Wisconsin Press.
- Lausevic, M. (2007). *Balkan fascination. Creating an alternative music culture in America*. Oxford University Press.
- Martin, Gy., & Pesovár, E. (1960). A magyar néptánc szerkezeti elemzése. Módszertani vázlat. In G. Dienes, & P. Morvai (Eds.), *Tánc tudományi Tanulmányok 1959–1960*. (pp. 211–248). Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága.
- Martin, Gy. (1964/1999). *A sárközi-dunamenti táncok motívumkincse*. Planétás Kiadó.
- Simon, K. (2015). A debreceni rendszeres táncházak kapcsolati hálója (1974–2011). *Ethnographia*, 126(2), 211–230.